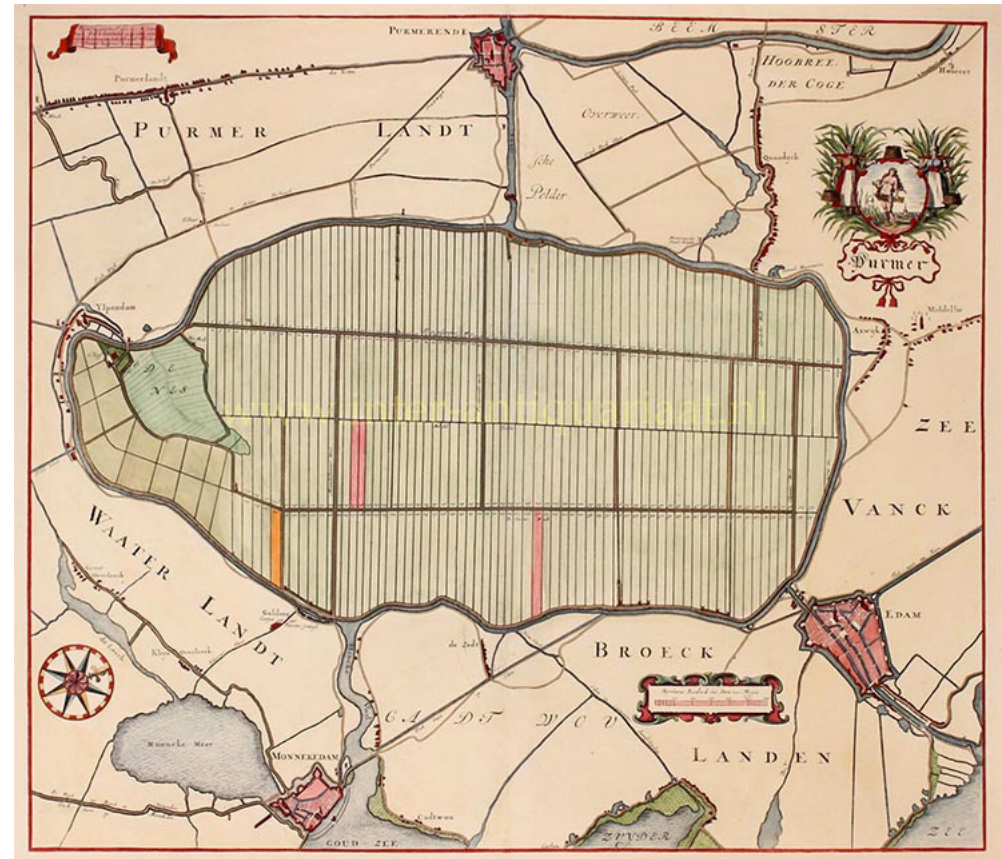

de Purmer

De oorsprong van de Purmer is het punt waar in de Middeleeuwen twee veenrivieren samenkwamen en tot ongeveer 1400 – via wat nu Stinkevuil heet – ongehinderd in de Almere uitstroomden. Eén liep zuidelijk van de Nes door en de tweede onder Kwadijk langs. Vele watersnoden later leverde dat in 1622 een droogmakerij van ruim 2500 ha op.

Op de kaart van de bedijkte Purmer (rechts) is links De Nes zichtbaar, een binnengedijkte landtong. Links daarvan de stroomgeul

van de voormalige veenrivier die via het Stinkevuil (middenonder) in de Zuiderzee uitmondde. In dat Stinkevuil werd in ong. 1400 de Nieuwendam met een sluis aangelegd; voor die tijd een technisch hoogstandje.

In 1607 overwogen voor het eerst de steden Edam, Monnickendam en Purmerend een octrooi tot droogmaking van de Purmer aan te

- ▲ De kavelkaart van de droogmakerij De Purmer (1622) omringd door de steden Purmerend, Edam en Monnickendam (het noorden is rechtsboven)
- ◀ Fragment van de kaart van Joost Jansz Beeldsnijder uit 1575 met de nog onbedijkte Purmer

vragen. Men besloot echter eerst af te wachten hoe het experiment met de Beemster af zou lopen. Twee particulieren, die ook bij de Beemster droogmaking betrokken waren – Dirck van Os en Arent ten Grootenhuys – vroegen in 1611 octrooi aan, maar toen aarzelden de Staten van Holland door bezwaren van bewoners rond de Purmer, plus de steden Purmerend en Alkmaar. Edam en Monnickendam pleegden een coupe door de heerlijkheid Purmerend, Purmerland en Ilpendam te kopen. Daarna kregen Edam en Monnickendam in 1617 het bewuste octrooi. Wat volgde waren onderhandelingen met o.a. het hoogheemraadschap Uitwaterende Sluizen en Edam moest aan-

- ▲ *Molengang op de Kloosterdijk van de Purmer, de Stinkevuilgang, vóór de sloop*
- *Stoomgemaal van de Purmer, gebouwd in 1877, foto uit 1910*

passingen maken in zeesluis en haven. Dat nam een jaar in beslag. In 1620 startte het werk, in 1621 kwam de ringdijk gereed en in 1622 viel de polder droog. Leeghwater had bij deze droogmaking alleen een adviserende rol en bemoeide zich niet met de uitvoering, afgezien van de levering van meerdere watermolens vanaf 1620. Het droogmalen gebeurde met 5 gangen van elk drie molens. Door diepteverschillen werd de polder in drie afdelingen gesplitst: van noord naar zuid de Kleine, Grote en Monnickendammer polder. Leeghwater adviseerde het polderbestuur een molengang te verplaatsen (de Verzette Gang nabij Stinkevuil) en in 1654 werd bij de Were-gang een 4e molen geplaatst, net als in 1655 bij Edam. Anders dan bij de Beemster, waar altijd ingeschreven moest worden op 2 percelen, een goed en een minder goed perceel tegen een vaste prijs, liepen alle kavels in de Purmer van de dijk of weg tot een mid-

dentocht en moest men er twee naast elkaar afnemen. Dat leverde minder versnippering op en het verschil in grootte en kwaliteit werd uitgedrukt in een aangepaste inschrijfprijs. De kavels waren in principe 20 Rijnlandse morgen groot ($\pm 17\text{ha}$).

Oorspronkelijk werd de polder in gebruik genomen voor de landbouw maar door hardnekkige problemen met de waterhuishouding stapte men al snel over op veeteelt. Door verbeterde bemaling wordt vandaag de dag wel wat landbouw bedreven maar het merendeel is nog steeds voor veehouderij. Die waterhuishouding pakte verkeerd uit omdat de bedijkers onvoldoende adviezen inwonnen en diverse blunders begingen. Zo wijzigde men nog de loop van de ringdijk toen het uitmalen al was begonnen.

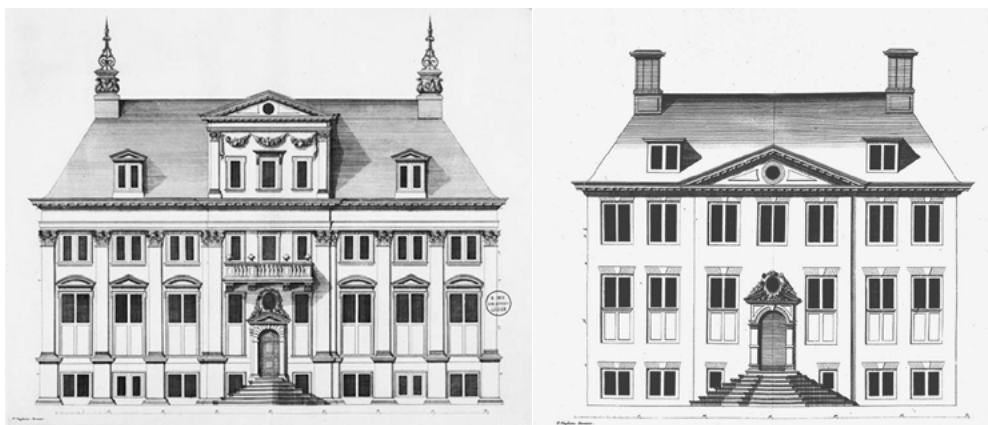
In 1833 werd bij wijze van proef een molen vervijzeld, wat zo goed uitpakte dat de beide uitbreidingen met een 4e molen weer konden vervallen. In 1877 werd een stoomgemaal aan de noordkant van de polder gebouwd. De Stinkevuilgang en de 2e gang bij Edam bleven in werking maar de rest van de molens werd daarna gesloopt. In 1908 werd het stoomgemaal geheel vernieuwd en konden de resterende molens ook gesloopt worden.

De aanplant en bekostiging van bomen (windsingels) werd aan de bewoners overgelaten. Men mocht echter alleen maar aan één zijde van een weg bomen planten, zodanig dat de zon altijd vrij toegang tot de (onverharde) wegen had. Evengoed veranderden die regelmatig in onbegaanbare modderpoelen.

In het zuidwesten van de polder was een stuk oud land mee ingepolderd: De Nes, gelegen aan de oude stroomgeul van een der eerder vermelde veenrivieren. De Nes werd als Nessepolder een zelfstandig poldertje met een eigen dijk en eigen beheer. De boeren op de Nes waren gewoon 's winters hun land, bij wijze van bemesting, onder water te zetten maar doordat hun dijk niet al te dicht was ontstond veel wateroverlast in de Purmer. Dit leidde er toe dat in 1633

- ▲ *Buitenplaats Westwijck naar ontwerp van Philip Vingboons, op een schilderij van Cornelis Holsteijn*
- ◀ *Slot Ilpenstein, eerder een waterburcht, waar burgemeester Banning Cock van 1636 tot 1655 woonde; het kasteel werd in 1872 gesloopt*

de sluis, waardoor water in de Nesselolder gelaten kon worden, gedempt werd.

Tussen 1700 en 1931 werd vergunning verleend de Nesselolder te vervenen waardoor weer een meertje ontstond. Deel van de vergunning was de voorwaarde dat dit opnieuw drooggemaakt moest worden maar de concessiehouder ging in 1931 failliet waarna de provincie eigenaar werd en alsnog droogmaakte.

Veel Amsterdamse kooplieden kochten grond in drooggevalen Purmer. Sommigen waren zelf actief als ossenweiders, anderen stichtten er fraaie buitenplaatsen met tuinen. Er kwamen er 19 in totaal. Zoals Westwijk, dat in 1637 gebouwd werd in opdracht van koopman Dieric Tholincx uit Amsterdam. Het statige woonhuis werd ontworpen door de architect Philip Vingboons die ook de buitenplaats Ransbosch ontwierp dat aan de Oosterweg heeft gestaan. Bij het huis was een mooie tuin aangelegd waarin diverse beelden stonden. Beide families gebruikten Westwijk en Ransbosch alleen als

- ▲ Twee ontwerpen van Philip Vingboons voor buitenhuizen in de Purmer; links Westwijk voor Dieric Tholincx en rechts Ransbosch voor Hieronymus Rans
- Monumentale boerderij Westerweg 59

zomerverblijf. Het was namelijk een verademing om zo de overvolle en vervuilde stad Amsterdam in de zomer te kunnen ontvluchten. Burgemeester Volkert Overlander liet in de Nes zijn slot Ilpenstein bouwen. Tien jaar later verkocht hij het alweer aan alweer een Amsterdamse burgemeester, Frans Banning Cock. In 1872 werd het slot gesloopt. Na de Amsterdammers namen kooplieden uit de directe omgeving de buitenplaatsen over en gingen er permanent wonen. Eind 18e eeuw kwam ook daar de klad in door het kostbare onderhoud en bleven alleen de boeren over, die in de plaats van de buitenplaatsen soms kapitale boerderijen bouwden. Er zijn geen dorpen ontstaan in de Purmer. In 1633 vroeg en kregen de bewoners een schooltje (foto p.6) maar pas in 1864 een kerk (foto p.6). Die brandde dan weer in 1959 volledig uit en is vervangen door een modern kerkgebouwtje.

De Purmer is vandaag verdeeld tussen de gemeenten Purmerend (de helft), Edam-Volendam en Waterland (elk een kwart). Vooral de gemeente Purmerend misbruikt haar deel van de Purmer door die vol te bouwen met woonwijken en vooral veel industrieterreinen: Baansteer West, Oost en Noord. De gemeente Edam-Volendam heeft bezwaar aangetekend tegen bouwplannen op de grens met die gemeente, maar het lijkt er niet op dat Purmerend geïmponeerd raakte. Van het oorspronkelijk 100% agrarisch gebied, zoals de omslagfoto nog laat zien, is nog maar weinig over.

- ▲ *Purmerend heeft andere plannen met de Purmer, zoals industrieterreinen Baansteer dat nog steeds verder uitbreidt*
- *De Purmerkerk van 1864 die in 1959 volledig uitbrandde en de hoogbouw van Purmerend in polder De Purmer; rechts het monument voor Leeghwater*
- ◀ *Het schooltje van de Purmer, annex woonhuis schoolmeester, op de kruising Westerweg-Purmerenderweg, gesloopt in 1935 (foto Jacob Olie 1895 / SAA)*